

„ახალი სკოლის მოდელისა“ და კომპლექსური დავალებების ისტორიიდან

მალაკელიძე ნათელა

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი

DOI: <https://doi.org/10.52340/idw.2023.97>

აბსტრაქტი. მოხსენებაში განხილულია ქართული ენის სწავლების საკითხები რეფორმირებულ ქართულ სკოლაში, გავლებულია პარალელები 100 წლის წინანდელ რეალობასთან. როგორც ცნობილია, გასული საუკუნის 20-იანი წლები გახლდათ სწავლების უცხოური მეთოდებით ზედმეტად გატაცების წლები. ენის სწავლებისას კი აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ 2 ფაქტორი: ა) რომელ ენას ვასწავლით (მშობლიურსა თუ მეორე/უცხო ენას), ბ) შესასწავლი ენის ფონოლოგიური და სტრუქტურული თავისებურებანი. სამწუხაროდ, უცხოური მეთოდებით ბრმად კოპირების შემთხვევები დღესაც გვხვდება ქართულ სკოლაში.

საკვანძო სიტყვები: წერა-კითხვის სწავლების მეთოდები, საანბანო წიგნები, შესასწავლი ენა, ორთოგრაფიის პრინციპები, განათლების რეფორმა

სასკოლო განათლება ბოლო ორი ათეული წელია, მუდმივი რეფორმირებისა და განახლების რეჟიმში იმყოფება. როგორ აისახა ეს სიახლეები მოსწავლეთა ცოდნასა და უნარ-ჩვევებზე, რამდენად ეფექტური აღმოჩნდა რეფორმირებული სკოლის მოდელი რეალობაში, ეს ცალკე კვლევის თემაა. ჩვენ მხოლოდ შევეცდებით გავაანალიზოთ, რა გზა გაიარა ქართული ენის სწავლებამ რეფორმიდან რეფორმამდე, გავავლოთ პარალელები ჩვენი სასკოლო განათლების არც თუ შორეულ წარსულთან; ვუჩვენოთ, რამდენად დამკვიდრდა და მისაღები აღმოჩნდა ჩვენი სკოლისათვის ის სიახლეები, რომლებსაც რეფორმატორები გვთავაზობდნენ ჯერ კიდევ 100 წლის წინ. არცთუ იშვიათად ხომ რეფორმის საბურველით შეფუთული სიახლეები კარგად დავიწყებული ძველია.

ამჯერად შევხებით გასული საუკუნის 20-იან წლებში დანერგილ ე.წ. „ახალი სკოლის“ გამოცდილებას, კომპლექსებითა და პროექტებით სწავლებას, დაახლოებით იმავე პერიოდში გამოცემულ ქართული ანბანის სახელმძღვანელოებს. პარალელების გავლება კი დღევანდელია და 100 წლის წინანდელ რეალობას შორის მკითხველისათვის მიგვიჩვენია.

ეს პერიოდი ძალიან ჰგავს დღევანდელია. გასული საუკუნის 20-30-იან წლებში გაუქმდა ქართველი განმანათლებლების მიერ დიდი რუდუნებითა და ძალისხმევით შექმნილი ეროვნული დაწყებითი სკოლა, ხოლო ახალი - საბჭოური - ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული. ისიც უნდა ითქვას, რომ ამ პერიოდის (1920-1930-იანი წლების) სასწავლო პროგრამებსა და ანბანის სახელმძღვანელოებზე ბევრი არაფერია ცნობილი. ვიცით მხოლოდ ის, რომ ი. გოგებაშვილის „დედა ენას“ მაინცდამაინც აღარ სწყალობდნენ - ის მხოლოდ 1925 წლამდე გამოიცემოდა. უფრო მეტიც - **განათლების რეფორმა პირველ კლასში დაიწყო საანბანო წიგნების, სახელმძღვანელოების უარყოფით.** 1922-1926 წლებში ანბანის სახელმძღვანელო განსახკომის მიერ შეთავაზებულმა პლაკატებმა და მასწავლებლის მიერ შექმნილმა სასწავლო

რესურსებმა ჩაანაცვლა. „მიზეზი ამისა გახლავთ ის, რომ სასწავლო პროგრამები ახალია, საანბანო წიგნები კი „გაცვეთილი წესით“ გახლავთ შედგენილი.“ (წერაკითხვის 1925: 3). აქ ალბათ იგულისხმება ი. გოგებაშვილისეული ანალიზურ-სინთეზური მეთოდი, რომელიც უკვე დამკვიდრებული და მიღებული იყო ქართული სკოლის მიერ. მეორე მიზეზი კი საანბანო წიგნების უარყოფისა, გახლდათ შემდეგი: „ცხოვრებით და ბუნებით მრავალფეროვან საბჭოთა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში გარემო სულ სხვადასხვაგვარია, ამიტომ შეუძლებელია არსებობა ერთი საერთო სახელმძღვანელოსი, რომელიც გამოსადეგი იქნება ყველა კუთხისათვის“. (ახალი1923: 7).

ამ მხრივ ძალზე საყურადღებოა 1925 წელს სახალხო განათლების კომისარიატის მიერ გამოცემული მეთოდური მითითებები სახელწოდებით „წერაკითხვის სწავლება პლაკატებით – ძირითადი დებულებანი“. ეს კრებული ფაქტიურად წარმოადგენს იმ სიახლეების განხილვას, რაც განათლების მაშინდელმა რეფორმამ მოიტანა და დანერგა სკოლაში. პირველად აქ ვხვდებით ტერმინებს „ახალი სკოლა“, კომპლექსური დავალებები, პროექტებით სწავლება... „ახალი სკოლის“ პრინციპების მიებასთან დაკავშირებით მოხდა ცვლილებები სწავლების სისტემასა და მეთოდებშიც. შემოღებულ იქნა ე.წ. სწავლების კომპლექსური სისტემა, რომელიც ყველა საგნის სწავლებას ერთ თემას – „ბუნებას, შრომასა და საზოგადოებას“ – უკავშირებდა. კომპლექსურმა სისტემამ განსაზღვრა ჯერ ანბანის სახელმძღვანელოთა არსებობა/არარსებობა, ცოტა მოგვიანებით კი – საანბანო წიგნების აგების საკითხი.

რაც შეეხება ე.წ. „კომპლექსურ დავალებებს“ წერა-კითხვის შესწავლის პროცესში – აი, რას წერენ ამის შესახებ მაშინდელი რეფორმატორები: „კომპლექსურ პროგრამებში წერაკითხვის სწავლება ბუნებრივად შეირწყმება ჩვეულებრივ მასალასთან... მაგალითად, შემოდგომაზე (თემა) ვამუშავებთ ქვეთემას „მუშაობა ბაღში“ და ამ ქვეთემაში უნდა გავაცნოთ ღ და შ. მუშაობა სკოლის ბაღში გადაგვაქვს; თუ ასეთი არა გვაქვს, ვახდენთ ექსკურსიას ბაღში, სადაც მუშაობენ, ხილს კრეფენ. ბავშვები აკვირდებიან, მუშაობაში მონაწილეობას იღებენ, აგროვებენ სხვადასხვა ხილს და მოაქვთ სკოლაში. ხატავენ და ძერწავენ ბაღს, ვაშლს, კომშს... ბავშვების წინ მოვათავსებთ ბაღის სურათს, ქვემოთ მივაკრავთ პლაკატს დიდრონი ასოებით დაბეჭდილს – ბაღი. ბავშვები პლაკატს კითხულობენ, აკვირდებიან ასო ღ-ს, ადარებენ ღ-სა და დ-ს, სწერენ, სჭრიან, ძერწავენ ახალ ასოს...“ (წერაკითხვის 1925: 5).

წერა-კითხვის სწავლების მეთოდებიდან ავტორები ასახელებენ შემდეგს:

- ა) ბგერითი მეთოდი,
- ბ) მთელი სიტყვების მეთოდი,
- გ) მთლიანი წარმოდგენების მეთოდი,
- დ) რუსულ-ამერიკული მეთოდი...

„საკითხს მეთოდების არჩევის შესახებ ღიად ვტოვებთ: ვინ რომელს იცნობს კარგად და რომელი ეხერხება, იმას იყენებს... მასწავლებელს უნდა დავუხმაროთ შესაფერისი ლიტერატურის შექმნითა და მიწოდებით“ (წერაკითხვის 1925: 14).

თითქოს განსახკომი უფლებას აძლევს მასწავლებელს, მეთოდი თავად შეარჩიოს, მაგრამ „ბგერითი მეთოდი“ ფაქტიურად უკუაგდეს, როგორც მოძველებული და „გაცვეთილი“; უფრო მეტიც – ამ მეთოდით შედგენილი ი.გოგებაშვილის სახელმძღვანელოები საერთოდ გააძევეს სკოლიდან, თუმცა მის ეფექტურობაში ეჭვი რევოლუციამდე და „კომპლექსებით“ სწავლებამდე არავის შეუტანია,

არადა ამ მეთოდის უპირატესობა პირველ რიგში ჩვენს ენასთან მისმა სრულმა შესაბამისობამ განაპირობა. თანამედროვე ქართულში 33 ბგერაა და თითოეულ ასოს თავისი საკუთარი წერითი ნიშანი – ასო – აქვს. ყოველი ბგერა სიტყვაში ძირითადად ერთგვარად

წამოითქმის და წერაშიც ერთი გრაფიკული ნიშანი აქვს. ეს ფაქტი „... დიდი ღირსებაა ჩვენი ანბანისა და ამ მხრივ იგი მრავალ უცხო ენაზე მაღლა დგას“ (შანიძე 1973: 8). როგორც პროფ. ლ. კვაჭაძე აღნიშნავს, „ქართული ანბანი ერთ-ერთი სრულყოფილი ანბანთაგანია, რომელიც საკმაოდ ზუსტად ასახავს ქართული ენის ბგერით შედგენილობას... ქართულში ყოველ ასოს ჩვეულებრივ ერთი ბგერითი მნიშვნელობა აქვს... თითო ბგერას თითო ასო გამოხატავს, რაც აადვილებს ქართული წერა-კითხვის შესწავლას“ (კვაჭაძე 1981: 88). ჩვენი ენის ეს თავისებურება ჯერ კიდევ დიდი ხნის წინ შეამჩნიეს ჩვენმა მკვლევარებმა და ცდილობდნენ, იგი წარმატებით გამოეყენებინათ ქართული ქართული წერა-კითხვის სწავლებისას. ჯერ კიდევ 1878 წელს წერდა „ივერია“, რომ „ქართული ანბანი სათითაოდ შეიცავს ყველა იმ ხმას, რომელთა წარმოთქმაც კი შეუძლია ქართველს და ყოველ შემთხვევაში ერთი ხმის გამოსახატავად აქვს ერთი და იგივე ნიშანია“. (ივერია 1878: 7). ამავე კუთხით აფასებს ქართულ ანბანს ცნობილი მკვლევარი პ. უსლარი, რომელიც მიუთითებს, რომ ქართული ანბანის ეს თავისებურება დიდად ამარტივებს ქართული ორთოგრაფიის შესწავლას: „ყოველ ევროპულ ენაში არსებობს დაბრკოლება _ ორთოგრაფია. ქართველებისათვის მათი ანბანის სისრულის მეოხებით, ეს სიძნელე თითქმის არ არსებობს“ (Услар 1887: 48). მართლაც, ქართულში არ გვაქვს ისეთი დაცილება წარმოთქმასა და წერას შორის, როგორც ეს სხვა ენებშია.

„რეფორმირებული სკოლისთვის“ ახალი მეთოდებით შედგენილი საანბანო წიგნების გამოცემა დაიწყო დაიწყო მხოლოდ 1926 წლიდან. ეს ახალი მეთოდი კი გახლდათ ე.წ. „მთლიან სიტყვათა“, იგივე „ამერიკული“ მეთოდი.

ეს მეთოდი საოცრად პოპულარული გახლდათ იმდროინდელ საბჭოთა რესპუბლიკებში. ჩვენ ვერ მივაკვლიეთ სპეციალურ საკავშირო-სამთავრობო დადგენილებას ამ მეთოდის გამოყენების შესახებ, თუმცა იგი ალბათ არსებობდა, რადგანაც ამ მეთოდს პოპულარიზაციას უწყევდნენ მთელი საბჭოთა კავშირის მასშტაბით, განურჩევლად იმისა, მართლწერის რომელ პრინციპებს ეყრდნობოდა ამ რესპუბლიკების ენა. ეს იყო საბჭოეთში ამ მეთოდის აყვავების წლები. იგი მეცნიერული შესწავლისა და დასაბუთების გარეშე დანერგეს ქართულ საბჭოთა სკოლაშიც.

ამ მეთოდს საკმაო ხნის ისტორია აქვს ჩვენში. მიუხედავად იმისა, რომ ქართული ფონეტიკური დაწერილობის ენაა და არ გვჭირდება მთლიანი სიტყვის დამახსოვრება, დაზეპირება, როგორც ეს ინგლისურშია, მაინც იყო და დღესაც არის გატაცება ამ მეთოდით.

ჯერ კიდევ 1914 წელს გამოცემულ ი. როსტომაშვილის მეთოდურ სახელმძღვანელოში „როგორ უნდა ვასწავლიდეთ ქართულ წერა-კითხვას სოფლებსა და ოჯახებში“ წერა-კითხვის სწავლების საუკეთესო მეთოდად მთლიან სიტყვათა მეთოდი იყო მიჩნეული. თუმცა ეს მეთოდი მაშინ არ გამოიყენა ქართულმა სკოლამ და ბოლოს თვით ავტორმაც უარყო იგი.

მაგრამ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ კვლავ მიუბრუნდნენ ამ მეთოდს. 1926 წელს გამოიცა ვ. ძიძიგურისა და ალ. გვახარიას „პირველი წიგნი“, შედგენილი ე.წ. „მთლიან სიტყვათა“ მეთოდით. ეს წიგნი ფაქტიურად ერთადერთი სასკოლო სახელმძღვანელო იყო. მისი ღირსება მხოლოდ ის გახლდათ, რომ ისევ დაიწყო წერა-კითხვის სწავლების დაფუძნება სახელმძღვანელოზე და არა პლაკატებსა და ცალკეული მასწავლებლების მიერ შექმნილ საექვო რესურსებზე. მასწავლებელთა დიდი ნაწილი კმაყოფილებით შეხვდა ამ წიგნის გამოსვლას, თუმცა აღნიშნავდნენ იმ ნაკლოვანებებსაც, რომლებიც „მთლიან სიტყვათა“ მეთოდიდან და კომპლექსური სწავლებიდან გამომდინარეობდა.

ამავე პერიოდში (1927-1933 წ.წ.) გამოიცემოდა ამავე მეთოდით შედგენილი სხვა სახელმძღვანელოებიც: ნ. ბოცვაძის, რ. ჩიხლაძის, ე. ბურჯანაძის „ახალი წიგნი“; ტ.

ზაალიშვილის „ვისწავლოთ“; პ. ჭანიშვილის „შრომა და ცოდნა“. „მთლიან სიტყვათა“ მეთოდით შედგენილი სასკოლო სახელმძღვანელოები გვხვდება 1935 წლამდე. ამ მეთოდს ქართული პედაგოგიური საზოგადოება თავიდანვე მიუღებლად თვლიდა და სწავლების პროცესში ისევ ბგერით-ანალიზურ-სინთეზურ მეთოდს იყენებდა (ქართული 1957 : 62).

მთლიან სიტყვათა მეთოდი დღესაც გამოიყენება ზოგიერთი ავტორის მიერ. ამისი მთავარი და არსებითი მიზეზი გახლავთ ის გარემოება, რომ დღეს ამ მეთოდს წარმატებით წარმატებით იყენებენ ამერიკაში ინგლისური ენის სწავლებისას. ინგლისურში კი მოგეხსენებათ, რომ ორთოგრაფიის განსხვავებული პრინციპებია წამყვანი. რამდენად მოხერხებული და მისაღებია ეს მეთოდი ფონეტიკური დაწერილობის ენისათვის, რამდენად ამოკლებს და ამარტივებს იგი ქართული წერა-კითხვის შესწავლას, ამის შესახებ სპეციალური კვლევები არც ადრე გამოქვეყნებულა და არც ახლა არ არსებობს.

რაც შეეხება ანბანის სახელმძღვანელოების შედგენისას სხვა ქვეყნებისა თუ სხვა ენების გამოცდილებას, მხოლოდ იმას დავამატებდით, რომ შეუძლებელია ანბანის სახელმძღვანელოთა სრული მსგავსება ამ მხრივ. „როდესაც ამ ერთი წლის წინათ ერთმა ჩვენმა ახალგაზრდამ გერმანიიდან მოიტანა ნემეცურს ენაზე რამდენიმე სახელმძღვანელო წიგნი და ჩვენ ისინი გადავსინჯეთ, განცვიფრებულნი დავრჩით: **ჩვენ წიგნსა და ამ სახელმძღვანელოს შორის ვიპოვეთ სრული მსგავსება**“ (გოგებაშვილი 1881:166). მაგრამ აქვე დიდი პედაგოგი იმასაც აღნიშნავს, რომ **მსგავსების გარდა ამ წიგნებს შორის დიდი განსხვავებაც იყო**: „ჩვენს წიგნში პირველივე ნორმალური სიტყვის ანალიზის შემდეგ ბავშვი შესწავლილი ორი ასოდან ადგენს და კითხულობს სიტყვებსა. ფრაზას ნემეცურს სახელმძღვანელოებში კიდევ უფრო გვიანა ვხედავთ. „დედა ენაში“ კი პირველსავე გაკვეთილში, პირველსავე დღეს ბავშვი კითხულობს ფრაზას. ნემეცურს წიგნში უაზრო მარცვლები ვერ აუცილებიათ, ჩვენს წიგნში კი არც ამ ნაკლულოვანებასა აქვს ადგილი. მარცვლების მაგიერ ჩვენ მოვძებნეთ და ჩავრთეთ ორასოიანი სიტყვები, რომლებიც მარცვლებით ადვილნი არიან საკითხავად და ამასთან უაზრობას მოკლებულნი, რადგანაც თითოეული მათგანი რაიმე ნივთს, საგანს აღნიშნავს და წარმოუდგენს გონებაში ბავშვსა“ (გოგებაშვილი:167). ი. გოგებაშვილი წერდა, რომ „დედა ენის“ შედგენისას იგი მისდევდა „საკუთარ მოსაზრებასა, საკუთარ აზრსა“, რაც საბოლოოდ წერა-კითხვის სწავლების პროცესში ქართული ენისათვის მისაღები და მორგებული მეთოდის შერჩევას გულისხმობდა.

კიდევ ერთი საკითხი, რომელსაც ასევე აუცილებლად უნდა შევეხოთ ამჟამად რეფორმირებულ ქართულ სკოლაში ქართული წერა-კითხვის სწავლებისას. მშობლიური და უცხო/მეორე ენების სწავლების მეთოდიკა რომ არსებითად განსხვავდება ერთმანეთისაგან, დღეს ამაზე არ უნდა გვიხდებოდეს წერა. ასე რომ, წინასაანბანო პერიოდის გაზრდა ნ თვემდე, კითხვისა და წერის ერთმანეთისაგან დაცილება, „ამერიკული“ მეთოდით სწავლება, რასაც დღეს განათლების ზოგიერთი ექსპერტი თუ რეფორმატორი მოითხოვს, არ მიგვაჩნია სწორად.

მიზანშეუწონლად მიგვაჩნია სხვა ენებიდან ენის სწავლების მეთოდთა ბრმად კოპირება. ენის სწავლებისას აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ ორი ფაქტორი: რომელი ენაა (მშობლიური, მეორე, უცხო) და შესასწავლი ენის ორთოგრაფიის პრინციპები. **დღეს „სიახლეებით“ ხშირად გახლავთ შეფუთული ქართული სკოლის მიერ დიდი ხნის წინ განვლილი გზა; მეთოდები, რომლებიც ერთხელ უკვე მოსინჯა ჩვენმა სკოლამ და თავადვე უარყო იგი.**

ლიტერატურა:

1. ახალი 1923: „ახალი სკოლისაკენ“, განსახვობი, 1923

2. გოგებაშვილი 1881: ი. გოგებაშვილი, უმეცრების ამაყოფა, „ივერია“, 1881, # 6,
3. კვაჭაძე 1981: ლ. კვაჭაძე, თანამედროვე ქართული ენა, თბ. 1981
4. ივერია 1878: რამდენიმე სიტყვა რიგიანის საწერი დედნის უქონლობაზე, „ივერია“, 1878, #7
5. ქართული 1957: ქართული საანბანო წიგნის ბიბლიოგრაფია, საქართველოს განათლების სამინისტროს პედაგოგიკურ მეცნიერებათა ინსტიტუტი, თბ. 1957 წ
6. შანიძე 1973: ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, ტ. 1, თბ. 1973
7. წერაკითხვის 1925: წერაკითხვის სწავლება პლაკატებით, განსახკომი, ტფილისი, 1925 წ
8. Услар 1887: П. Услар, Этнография Кавказа, Абхазский Язык, 1887

About Modern Methods of Georgian Language Teaching

Maglakeridze Natela

Ilia State University, Tbilisi

Abstract

The 20s of the previous century for Georgian school were the era of great novelty. This was the period of fascination and overstated with **foreign** methods. This was the only reason why in the process of language teaching wasn't taken into consideration the specificity of target languages. We do not consider it inappropriate to blindly copy language teaching methods from other languages. When teaching a language, we must take into account two factors: which language it is (native, second, foreign) and the principles of orthography of target language. Today, the path traveled by the Georgian school a long time ago is often covered with "modern methods"; Methods that our school has already tried and rejected.

Key words: Teaching methods, Alphabet books, Target language, Principles of orthography, Reform of the educational system.